

РОЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Реформування суспільства, його економіки призводить також і до реформування системи вищої освіти, адже оновлене суспільство відчуває потребу в ініціативних кадрах. Актуально постають питання активності, самостійності, творчості майбутніх фахівців різних галузей народного господарства. Проблемі поліпшення якості підготовки психологічних кадрів присвячені дослідження як з боку педагогів, так і психологів. Серед вітчизняних психологічних досліджень слід вказати на роботи О. Бондаренка, С. Васильківської, П. Горностая, Т. Говорун, Л. Долинської, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Л. Уманець, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. В них висвітлюються різноманітні аспекти проблеми формування професійно значущих якостей майбутніх психологів, питання їх особистісного зростання, вплив методів активного навчання на професійне зростання майбутніх фахівців. Проте, спеціальних досліджень, які б стосувалися вивчення особливостей розвитку пізнавальної активності та її ролі в процесі підготовки психологів у вузі, не виявлено, хоча дана проблема є надзвичайно важливою для якісної підготовки майбутніх фахівців-психологів. Тому наше дослідження присвячено розгляду проблеми розвитку пізнавальної активності майбутніх психологів. Його мета – визначення ефективних психолого-педагогічних умов та засобів розвитку пізнавальної активності студентів-психологів, оскільки рівень її розвитку впливає на якість підготовки майбутніх спеціалістів. А отже, важливо знати умови та чинники її розвитку з метою збільшення ефективності навчального процесу, створення найбільш сприятливих умов для оптимізації вузівського навчання майбутніх спеціалістів-психологів.

Значний вклад у вивчення питання пізнавальної активності внесли вчені-педагоги та психологи Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський,

П. Гальперін, Л. Головань, О. Запорожець, М. Ігнатенко, Г. Костюк, Р. Лемберг, О. Леонтьєв, Л. Лісіна, В. Лозова, О. Матюшкін, М. Махмутов, Н. Менчинська, В. Моляко, Н. Половникова, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, Т. Шамова, М. Шкіль, І. Якиманська та інші. Серед досліджень останніх років розглядуваній проблемі присвячені дослідження І. Литвиненко [1], Л. Мар'яненко [2], Г. Стадник [3], Т. Ткачук [4], в роботах яких проаналізовано структуру поняття "пізнавальна активність", подано характеристики його рівнів та шляхи розвитку пізнавальної активності у дошкільників та учнів. Проте, варто відмітити, що аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми пізнавальної активності показав існування різноманітних підходів щодо визначення природи даного явища і не виявив однозначного трактування даного поняття у психолого-педагогічній науці. Так, одні автори вважають пізнавальну активність вибірковою пізнавальною спрямованістю людини на предмети та явища оточуючої дійсності; чи складним психологічним утворенням, яке являє собою єдність пізнавальної, емоційної та вольової сфер людини; або визначають як потребу у враженнях; як пошукову активність; як орієнтувально-дослідницьку активність; як творчу активність; як стан, як якість особистості, як її властивість, як діяльність, як міру діяльності, як ціль діяльності, як її результат. Така різноманітність дефініцій показує, наскільки складним для вивчення є даний феномен. Ми розглядаємо пізнавальну активність як міру та характеристику пізнавальної діяльності, що підводить нас до визнання особливої значущості процесу розвитку пізнавальної активності в ході професійної підготовки.

Виходячи з того, що прямого шляху до вивчення пізнавальної активності поки що немає, можна зробити спробу вивчити деякі особистісні характеристики та особливості, з якими вона пов'язана, і через які може визначатися. З метою вивчення психологічних особливостей розвитку пізнавальної активності у майбутніх психологів у процесі їх професійної

підготовки були застосовані експериментальні та емпіричні методи. У дослідженні взяли участь студенти III – IV курсів педагогічного факультету (спеціальність: початкове навчання, практична психологія) та II курсу соціально-психологічного факультету (спеціальність: практична психологія, соціальна педагогіка) Житомирського державного університету імені Івана Франка в загальній кількості 199 осіб. На констатуючому етапі дослідження був використана анкета, яка дала змогу виявити, як студенти оцінюють власну пізнавальну активність, а також їхнє ставлення до навчання, до майбутньої професійної діяльності.

Студентів попросили прорангувати, які є, на їхню думку, найбільш вагомі для розвитку пізнавальної активності форми роботи. Нижче подано перелік цих форм у порядку спадання їх значимості:

- 1) активні заняття студентів у психологічних гуртках, підготовка та участь у олімпіадах;
- 2) виступи з доповіддю на студентській науковій конференції;
- 3) вирішення проблемних ситуацій на лекціях, семінарських та практичних заняттях;
- 4) підготовка та захист курсової, дипломної роботи;
- 5) розробка студентами психолого-педагогічних задач;
- 6) підготовка рефератів, повідомлень.

Визначаючи, яким завданням надають перевагу студенти на практичних заняттях, ми виявили, що найчастіше психологи обирають такі:

- 1) проведення дослідження за допомогою тестових завдань – 18,48% усіх виборів;
- 2) підготовка повідомлення-доповнення – 14,93%;
- 3) написання реферату – 12,87%;
- 4) віднаходження цікавих фактів – 12,31%;
- 5) виступ з підготовленим питанням – 10,82%;
- 6) придумування системи вправ для практичної допомоги клієнтові з

певного питання – 8,21%;

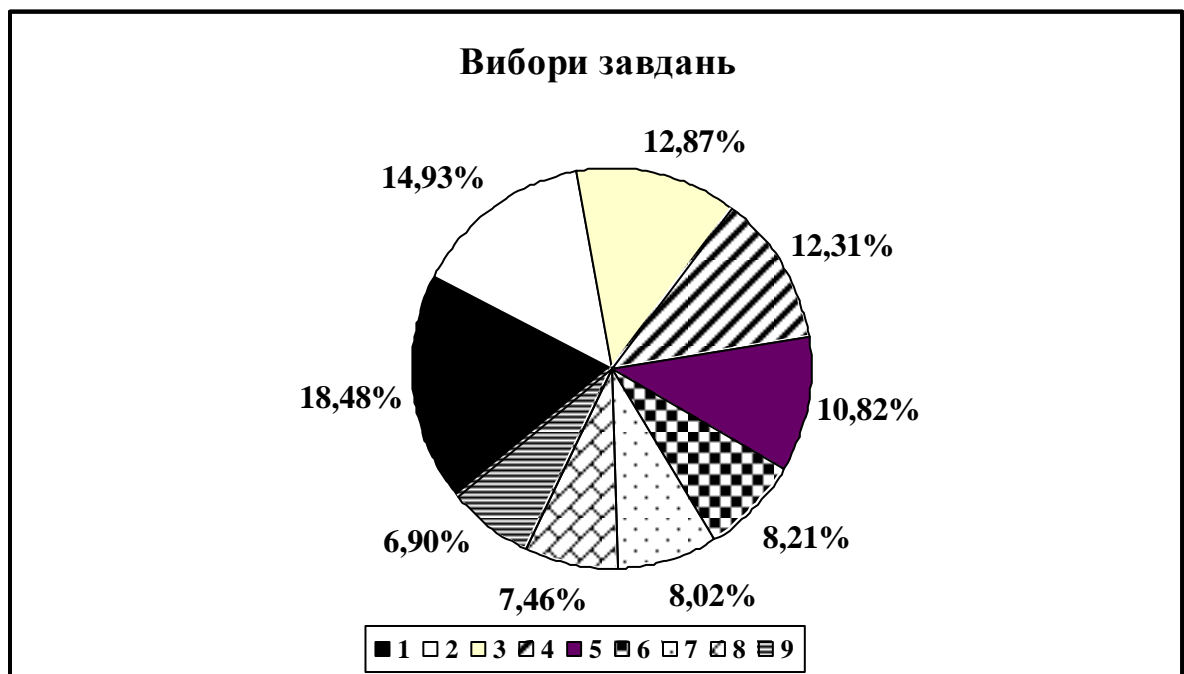
7) придумування варіантів завдань для контрольної роботи і вивченої теми – 8,02%;

8) продумування методики спостереження за певним психічним явищем, яка дала б матеріал для певних рекомендацій клієнтові – 7,46%;

9) дати письмово відповіді на питання – 6,90% усіх виборів.

Результати виборів подано на мал.1.

Мал.1.

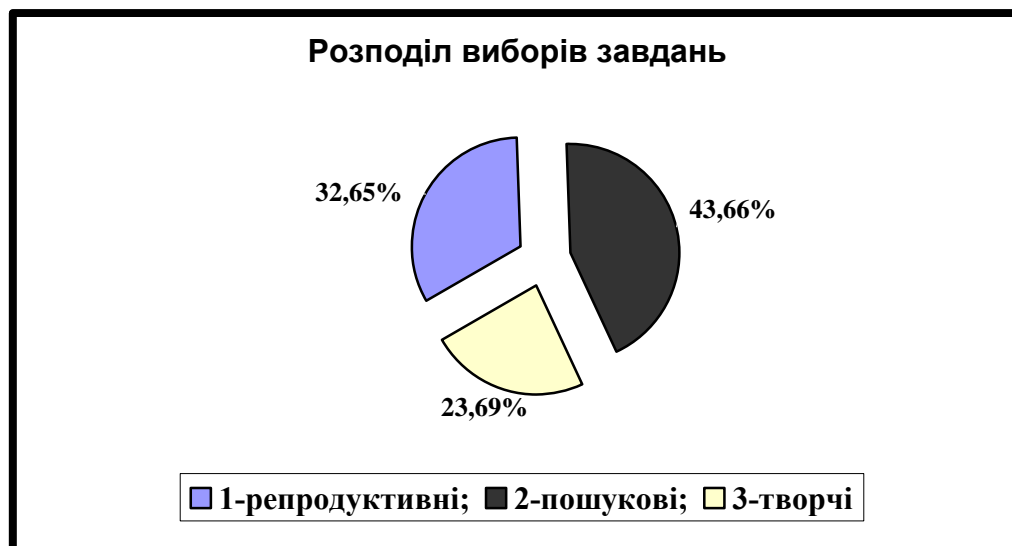
Запропоновані завдання ми поділили на групи. Варіанти завдань підбирались таким чином, щоб до кожної з груп було віднесено по три завдання:

- 1) репродуктивні (2, 5, 9);
- 2) пошукові (1, 3, 4);
- 3) творчі (6, 7, 8).

Як бачимо, на I місці за результатами виборів опинилися пошукові завдання, на II – завдання репродуктивного типу, і творчі завдання зайняли найнижчу III сходинку виборів, що свідчить про невисокий рівень

пізнавальної активності студентства, незважаючи на розуміння ними необхідності власної активності в учбовій та пізнавальній діяльності. (отримані результати відображені на малюнку 2.).

Мал.2.

Найцікавішими завданнями (в силу їхньої практичної значимості) виявилися тестові(пошуковий тип завдань). З тестами студенти працюють на практичних заняттях і повинні усвідомлювати той факт, що тест – один із видів фахового інструментарію психолога. Разом з тим, цей, здавалося би, на перший погляд позитивний факт, при його більш глибокому аналізі не є задовільним. Студентів додатково при виборі завдань просили пояснити свій вибір, і близько половини досліджуваних дали таке пояснення свого вибору тестових завдань: "тести допоможуть мені більше дізнатися про товариша", "легко знайти досліджуваного". Другим за чисельністю виявилось завдання з підготовки повідомлення-доповнення (репродуктивний тип). Про дане завдання студенти висловились таким чином: "є література", "буде цікаво друзям", "легко знайти матеріал". Наступне, третє місце, – за написанням реферату (пошуковий тип). Дана форма роботи відома студентам ще зі школи, вона часто практикується викладачами, тому студентами вже освоєна. Четвертим за чисельністю стало ще одне продуктивне завдання – віднаходження цікавих фактів, що ілюструють певне положення. Пояснення

студентів: "цікаво", "пізнавальне завдання". Останнім у першій п'ятірці стало ще одне завдання репродуктивного типу – виступ із підготовленим вдома питанням. Даний вид роботи є одним із найпоширеніших як у шкільній, так і у вузівській практиці. На жаль, студенти звикають до простого відтворення завченого матеріалу. З цієї причини, на нашу думку, усі творчі завдання відповідно й опинилися в кінці переліку (6-8 місця). Той факт, що на завдання творчого типу припадає менше чверті усіх виборів (23,69%) вже є негативним. Фактично це свідчить про відмову більшості студентів від завдань даного типу в силу їх творчого характеру. Найнижчий рейтинг у письмового завдання репродуктивного типу. Таким чином, дане дослідження несподівано виявило тенденцію студентства до вибору більш легких, необтяжливих завдань, які не вимагають багато часу на підготовку і є досить легкими у виконанні. А отже, дані результати наводять на думку про низький рівень пізнавальної активності студентів-психологів.

Нас зацікавило розглянути, як змінюються позиційні місця завдань, залежно від курсу. Дані свідчать, що студенти II курсу зробили наступні вибори: на перше – третє місця вони поставили завдання пошукового та творчого типу. Студенти III курсу: перше місце – репродуктивне завдання, друге і третє – пошукові. У студентів IV курсу на першому місці пошукове завдання, на другому і на третьому – репродуктивні. Порівнявши відсоткове відношення виборів завдань згідно з курсом, ми виявили прогресуючу картину зниження пізнавальної активності студентів. Так, якщо на II курсі репродуктивні завдання склали 25% від усіх виборів, то на III – вже 34%, а на IV – 37%. Пошукові завдання на II курсі склали 47,5% від усіх виборів, на III – 43%, на IV – 42%. Творчі завдання: II курс – 27,5%, III курс – 23%, IV – 21%.

Проаналізувавши, активність вибору завдань, ми отримали наступні дані: від одного до чотирьох завдань вибрали 88,1% студентів II курсу, 78,3% - III курсу, 81,35% - IV курсу. П'ять – сім завдань обрали відповідно: 11,9% ,

21,7% та 18,65%. Ми пояснюємо цей факт тим, що хоча рівень пізнавальної активності падає, та потреба в активності залишається. Як відомо, особистість формується в діяльності, отже, організувавши діяльність певним чином, маємо можливість формувати активну, діяльну особистість.

Отже, аналіз виборів завдань студентами виявив стійку тенденцію до спаду пізнавальної активності студентів від курсу до курсу. Тому запровадження системи занять певного напрямку, на нашу думку, дозволить призупинити падіння пізнавальної активності, а відтак і покращити професійну підготовку психологів.

На запитання: "від чого, на їхню думку, залежить успішність професійної підготовки", 68,5% студентів вважають, що цим чинником є їх власна активність, ініціативність, самостійність; 26,7% – організація процесу навчання у вузі та 4,8% – допомога, підтримка батьків, рідних та знайомих. Як бачимо, невеликий відсоток студентів вважає, що цим чинником є допомога зі сторони. За даними анкети, до даної категорії увійшли студенти, які вчаться за контрактом. Переважна ж більшість студентів розуміє роль власної активності в оволодінні необхідними професійними знаннями, вміннями, навичками; близько третини студентів відносять це за рахунок організації навчання у вузі, тобто є орієнтованими на зовнішні спонуки, а не на внутрішні. Як відомо, структуру пізнавальної активності складають дві взаємопов'язані сфери: зовнішня і внутрішня. Зовнішня – це організація пізнавальної діяльності в навчальному процесі у вузі – включає мету, об'єкт дії і результат. Внутрішня – це суб'єктивна характеристика пізнавальної діяльності, вона зумовлена мотивами, потребами, інтересами, переконаннями, ціннісними орієнтаціями особистості.

Також студентам пропонувалося дати оцінку власній активності у підготовці до занять, знаходженні та оволодінні необхідними їм для успішної професійної підготовки знаннями за 5-бальною шкалою (від 1 бала – найменший до 5 – найбільший). В результаті ми отримали такі показники:

найвищим балом оцінили свою активність 3,6% від загальної кількості студентів; "4" бали собі поставили 31,5% студентів; "3" – 55,2% і "2" – 9,7%. Найнижчим балом ніхто не оцінив власну активність, очевидно вважаючи, що сам факт їхньої присутності на заняттях вже повинен оцінювати активність вищим балом. Отже, дані свідчать, що переважна частина студентів оцінила свої зусилля як посередні. Отримані результати дають нам змогу говорити про те, що, хоча студенти й розуміють значення активності у навчанні та оволодінні необхідними професійними знаннями та навичками, проте самі не є завжди активними.

Отже, наявний рівень розвитку пізнавальної активності студентів-психологів є недостатнім, що досить вагомо впливатиме на успішність оволодіння спеціальністю, тому подальше наше завдання ми вбачаємо в розробці методів стимулювання пізнавальної активності для даної категорії студентства.

Література:

1. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності // Дошкільне виховання. – 2002. – №4. – С.22 – 25.
2. Мар'яненко Л.В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1 (14). – С.14 – 23.
3. Ткачук Т.Радість пізнання // Дошкільне виховання. – 2002. – №9. – С.10 – 11.
4. Стадник Г.А. Развитие познавательной активности дошкольников в семье: Дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – К.1992. – 125 с.

Статья посвящена рассмотрению проблемы познавательной активности и ее роли для процесса профессиональной подготовки будущих практических психологов. Подаётся описание некоторых результатов эмпирического исследования выявленного уровня познавательной активности у студентов – будущих психологов.

Довідка про автора статті:

Мачушник Олена Леонідівна, аспірантка кафедри психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, III р.н.

Домашня адреса: м. Київ, вул. Космічна, 8 в, гурт. №8, кімн. 64 б.

Науковий керівник: Приходько Юлія Олексіївна, доктор психологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

РЕЦЕНЗІЯ

на статтю О.Л. Мачушник

„РОЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ”

У статті відображено результати та аналіз емпіричного дослідження наявних рівнів розвитку пізнавальної активності майбутніх психологів. Чітко окреслена вузька проблема робить дослідження глибоким і практично зорієнтованим, а використання практичних методик робить його особистісно спрямованим.

Цінність отриманих авторкою результатів полягає, насамперед, у тому, що вони відображають реальні наявні рівні розвитку пізнавальної активності у сучасних студентів - психологів. Такий підхід дозволяє виявити динаміку даного явища із віком.

Позитивною ознакою праці, що рецензується, є поглиблення теоретичних знань про неоднозначну для психології проблему, що безумовно, збагачує поле наукового аналізу.

В роботі також зроблено спробу намітити шляхи розвитку пізнавальної активності майбутніх психологів, хоча цей аспект проблеми недостатньо розроблений автором і потребує подальших досліджень.

У статті, що рецензується, піднята і частково вирішена проблема, що має важливе теоретичне та практичне значення. Робота відповідає всім вимогам ВАКу як за змістом, так і за оформленням і заслуговує бути опублікованою у збірнику: „Психологія. Збірник наукових праць”.

Науковий керівник - професор,
доктор психологічних наук

Приходько Ю.О.

Дата – 09.07.2004 р.